

Розділ 3

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

CHAPTER 3

HISTORY OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL THEORY AND EDUCATIONAL PRACTICE

УДК 378

DOI: 10.31376/2410-0897-2021-2-46-202-211

ТЕОРІЇ ТА КОНЦЕПЦІЇ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Атаманчук Юрій Миколайович

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

e-mail: Atamanchuk78@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1337-8013

У статті охарактеризовано стан основних теорій та концепцій регулювання ринку освітніх послуг в Україні. Зроблено акцент на посиленні ролі інформації як стратегічно важливого ресурсу в процесі впливу держави на ринок освітніх послуг. Теоретична значущість цієї роботи полягає в тому, що здійснено концептуальний підхід до обґрунтування необхідності реформування ринку освітніх послуг у контексті європейського рівня якості та доступності, створення та впровадження нової системи регулювання ринку освітніх послуг за допомогою інноваційних технологій та положень системного менеджменту, що, у свою чергу, вплине на забезпечення якості надання таких послуг. Тому одним із пріоритетних завдань України є організація дієвого механізму, спрямованого на розв'язання цієї проблеми.

Ключові слова: освітня послуга, якість освіти, регулювання, ринок освітніх послуг, людський капітал.

Постановка проблеми. Перехід України до ринкової економіки передбачає не тільки кардинальний перелом у стилі та методах господарювання, а й радикальні зміни в освітній діяльності. Сучасний розвиток ринкових відносин досить тісно пов'язаний з процесом становлення ринку освітніх послуг. Світовий досвід діяльності закладів освіти наочно доводить, що запорукою успішної діяльності є якісне надання освітніх послуг та управління ними. Надання та споживання освітніх послуг є необхідним життєвим процесом, без якого неможлива ні діяльність ринку, ні життя держави та суспільства в цілому. Особливого значення набуває державне регулювання ринку освітніх послуг, оскільки воно оптимізує освітній процес та здійснює контроль за якістю надання освітніх послуг.

Проблема підвищення ефективності державної управлінської діяльності у сфері регулювання ринку освітніх послуг була й залишається актуальною.

Наукове управління освітніх послуг вимагає передусім глибокого дослідження основних теорій та концепцій, які регулюють сукупність освітніх послуг, що надаються у світі та Україні зокрема, а також необхідність більш якісного впровадження в освіту інформаційного забезпечення, яке і буде базою для формування науково обґрунтованих, об'єктивних та оперативних управлінських впливів й управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цьому контексті систему ринку освітніх послуг держава розглядає як самостійний напрям діяльності. Освітні заклади підпорядковані спеціальним державним органам, які їх і контролюють.

Різні аспекти державного управління розвитком ринку освітніх послуг ґрунтовно

досліджені в працях В. П. Андрущенка, Ю. М. Атаманчука, В. Г. Афанасьєва, В. І. Бондаря, В. Ю. Бикова, Г. Єльнікової, В. І. Лугового, В. К. Майбороди, В. І. Маслова, Н. Г. Ничкало, В. Пікельної, І. Ф. Прокопенка, В. А. Ребкала, В. П. Троня, Ю. О. Чернецького, Є. Хрикова, М. І. Шкіля та ін.

Незважаючи на велике різноманіття порушених наукових проблем та глибину їх дослідження, окремі їх аспекти залишилися невирішеними. Так, недостатньо розглянуто сучасний стан розвитку ринку освітніх послуг в Україні; не розроблено модель взаємного пристосування ринку освітніх послуг і ринку праці; потребує вдосконалення система управління ринком освітніх послуг.

Формулювання мети статті. Метою статті є спроба узагальнити окремі теорії та концепції щодо регулювання ринку освітніх послуг в аспекті оцінювання ефективності застосування державою Україна сучасних механізмів такого регулювання.

Виклад основного матеріалу. Упровадження маркетингової концепції у практику закладів вищої освіти (далі – ЗВО) дає їм можливість формувати освітні програми, розробляти ефективні механізми управління якістю освітнього процесу, швидко і гнучко реагувати на зміни на освітньому ринку і у складних нестабільних умовах ринкової конкуренції.

Здобуття вищої освіти є однією з основних форм інтелектуального, культурного, соціального та економічного розвитку суспільства. Саме тому ЗВО потрібно постійно видозмінювати й коригувати як сам процес надання освітніх послуг, так і самі освітні послуги, щоб вони відповідали потребам часу і вимогам суспільства. На сьогодні найефективнішим засобом визначення й дослідження суспільних потреб, запитів і вимог є інструменти маркетингу, за допомогою яких освітні послуги стають більш якісними й професійними, а також сприяють ринковому успіху та конкурентоспроможності.

Ураховуючи специфіку та своєрідність освітнього ринку, термін «освітня послуга» визначаємо як комплекс цілеспрямованих дій юридичної або фізичної особи, результати яких виражаються в корисному ефекті (вигоді), що задовольняє освітні, наукові й виховні потреби іншої юридичної або фізичної особи [1, с. 156].

Саме А. Маршалл сконцентровував увагу на проблемі ринку освітніх послуг у зв'язку з інвестуванням у людський капітал. Йому належить твердження, що найцінніший капітал – це той, який вкладений у людину [2, с. 152].

Інвестуючи в людський капітал, люди відкладають поточний дохід з метою збільшити майбутній. Інвестиції в людський капітал з часом повинні окупитися, дати віддачу у вигляді високої заробітної плати або здатності виконувати роботу, що дає більше задоволення.

Проблема кожної людини – це максимізація своєї корисності протягом усього життя за допомогою пов'язаних з інвестиціями в людський капітал витрат і доходів. Витрати й доходи можуть набувати різних форм.

Теорія людського капіталу є корисним аналітичним інструментом прикладних економічних досліджень ринку освітніх послуг. Застосувати в Україні цю теорію можливо в тому самому ключі, в якому це відбувалося і відбувається на Заході. Її застосовують у галузях техніко-економічного обґрунтування напрямів інвестицій, здійснюваних державою, компаніями та працівниками, а також при підрахунках внеску в економічне зростання освітніх послуг і оцінюванні їх ефективності. Це означає, що не економіці додається «людський вимір», а навпаки, до людини застосовується економічне вимірювання [3 с. 12–17].

Теорія людського капіталу не позбавлена недоліків. Проте освіта залишається для роботодавців важливим сигналом про ефективність працівника, його можливості й здатність розвиватися, тому що тільки здібні люди можуть досягти високого рівня освіти.

Витрати на людський капітал стають ефективними інвестиціями й мають довготривалий характер. Відтворювальний оборот людського капіталу в 5–6 разів перевищує тривалість обороту основного капіталу. При цьому цінність людського капіталу з нагромадженням знань, досвіду з роками збільшується. Віддача від вкладень у людський капітал, яка визначається шляхом зіставлення заробітків, що дисконтуються, за період

діяльності з витратами на освітні послуги, істотно перевищує віддачу від вкладень в основний капітал. За наявними оцінками, у розвинутих країнах 60 % приросту національного доходу визначається приростом знань та освіченості суспільства. У зв'язку із цим змінюються пріоритети в економічній і соціальній політиці. Якщо в короткостроковій перспективі соціальні цілі й ефективність, споживання та нагромадження перебувають у певній суперечності, то з позицій довгострокової стратегії витрати на соціальний розвиток розглядаються як високоефективні вкладення в людський капітал, що є одним з провідних чинників розвитку виробництва. Тому визначення оптимальних співвідношень витрат за цими напрямками на кожному етапі розвитку є однією з найбільш складних і пріоритетних проблем управління соціально-економічним розвитком, оскільки подальший розвиток країни залежить від вкладень у людський капітал і його використання [4, с. 37].

Виробники освітніх послуг – освітні заклади – пропонують на ринку не окремі освітні послуги, а цілісні освітні програми, розроблені з метою задоволення потреби в освіті та професійній підготовці.

Випускник, що здобув знання й вміння, пропонує свою робочу силу на ринку праці, але його спеціальність, кваліфікація не може бути товаром на ринку освітніх послуг. Виробництво робочої сили не є прерогативою освітнього закладу як постачальника освітніх послуг, які сфокусовані в освітніх програмах. На формування фахівця, який пропонує свою робочу силу на ринку праці, великий вплив мають такі чинники: самоосвіта, сім'я і навколишнє середовище, паралельне навчання.

Пропонуючи всім студентам певного курсу одну й ту саму освітню програму, заклад освіти в результаті випускає різних фахівців. Вони різняться рівнем засвоєння вказаної програми, якістю знань, особистісною орієнтацією на ті або інші аспекти свого фаху. Тому на ринку праці заклад освіти присутній лише опосередковано, будучи виробником не випускників, а освітніх програм у тому вигляді, в якому вони освоєні його випускниками.

Освітня програма як товар – це комплекс освітніх послуг, націлений на зміну освітнього рівня або професійної підготовки споживача й забезпечений відповідними ресурсами освітньої організації [5, с. 17].

На сьогодні в більшості демократичних держав конституційно закріплено право кожного громадянина на здобуття безкоштовної освіти. Встановлення соціальних гарантій держави у сфері освіти по суті означає державне втручання у сферу освіти, коли держава стає безпосереднім учасником ринку освітніх послуг.

Приватний сектор здатний задовольнити індивідуальні потреби й забезпечувати високу якість освітніх послуг, для нього характерна гнучка система управління й конкуренції. Крім того, приватний ринок освітніх послуг, що задовольняє наявний попит, є ефективнішим з погляду витрат, ніж державні послуги системи освіти.

Із цього погляду державне втручання обмежує приватну ініціативу та пригнічує стимули в конкурентній боротьбі виробників освітніх послуг. Державне фінансування порушує принципи ринкового ціноутворення не на користь системи освіти.

Необхідність державного регулювання ринку освітніх послуг обґрунтовано в сучасній літературі двома концепціями: концепцією мериторних благ і теорією суспільного сектора.

Відповідно до концепції мериторних благ освітні послуги – це блага щодо яких у суспільства є особливі нормативні думки (позитивні або негативні), причому ці думки не можуть бути в повному обсязі виявлені ринком.

До типів мериторних благ належать такі:

- патологічні випадки коли суспільство «прагне» захистити недостатньо поінформованих або розумово неповноцінних людей від їхніх можливих негативних рішень;
- потреба в перерозподіленні благ, спрямованому на надання допомоги членам суспільства, що мають потребу;
- колективні потреби, властиві суспільству як такому.

Дії держави мають бути спрямовані на корекцію індивідуальних переваг, пов'язаних з нестачею коштів у людей для споживання такого важливого для суспільства і стратегічно корисного для індивіда блага, як освіта (виникає потреба в державному перерозподілі благ). Одне з поширених пояснень на користь державної освіти, що впливає з міркувань розподільного характеру, полягає в тому, що можливості для молодих людей не повинні залежати від становища батьків.

Освіту слід зараховувати до «патологічних випадків» мериторних потреб, які пов'язані з непоінформованістю індивіда про фактичні властивості освітніх послуг. У цих випадках справжня цінність товарів і послуг споживачам невідома, а тому й попит на них з боку приватних осіб знижується.

Непоінформованість індивіда є явищем тимчасовим. У міру споживання індивідом знань, досвіду і його виховання підвищується інформованість населення щодо цінності освіти: що вищий освітній рівень споживача, то більшою мірою сформована його потреба.

Задовольняючи свої поточні потреби, індивід не завжди може усвідомити навіть власні стратегічні інтереси, не говорячи про інтереси суспільства і держави. Кошти, що надходять в особисту власність, кожен індивід використовує на свій розсуд і нерідко в збиток тим потребам, у задоволенні яких зацікавлене суспільство. При ранжуванні потреб у центрі життєдіяльності людини мають бути ті, задоволення яких забезпечує її фізичне існування. У теоріях змішано-суспільних благ цей факт виражений гіпотезою про обмежений суверенітет споживача. Відповідно до цієї гіпотези обмеженість суверенітету споживача полягає в тому, що він може уникати купівлі одних високозначущих для нього товарів і послуг, таких як освіта, і надмірно споживати шкідливі для нього продукти (тютюн, наркотики, алкоголь).

Теорія суспільного сектора розглядає сферу освіти з погляду особливостей виробництва освітніх послуг, які й зумовлюють необхідність державного втручання. Державне регулювання з позиції цієї теорії має такі причини.

По-перше, не вигідність приватного інвестування у виробництво суспільних благ зумовлена тим, що воно супроводжується високими витратами. В умовах невизначеності комерційного результату, що зумовлює високий рівень ризику, вливання приватного капіталу у виробництво суспільних благ обмежене.

По-друге, обмеженість ринкового виробництва освітніх послуг спричинена принциповою неможливістю його довгострокового прогнозування. Освіта забезпечує підготовку кадрів для економіки країни, тому у своєму розвитку повинна виходити із загальних тенденцій економіки, науково-технічного прогресу, структури суспільного виробництва й ряду інших чинників, що визначають середньострокові та довгострокові перспективи соціально-економічного розвитку.

По-третє, пропозиція освітніх послуг у ринковій економіці визначатиметься тільки ринковим попитом споживачів. Тому у випадках, коли ринок характеризується зовнішніми ефектами, виробники не отримують всієї вигоди від виробництва цих товарів та послуг і не прагнуть до їх створення й розширення. Це приводить до недовироблення послуг [3 с. 23–26].

Сучасний кризовий стан системи освіти в Україні фахівці в галузі філософії освіти пов'язують із двома аспектами. З одного боку, загальна інформаційна криза, що панує в суспільстві, дедалі більше захоплює й сферу освіти: сучасна освіта майже повністю копіює диференціацію науки й намагається досягнути неосяжне (В. В. Давидов, В. П. Зінченко, І. Пригожин, С. У. Гончаренко та ін.). З іншого, відбувається відчуження освіти від індивідуальних інтересів більшості людей. «Вирішення цієї сторони кризи освіти, – пише В. С. Лутай, – ускладнюється такими особливостями розвитку сучасного людства: 1) постійним зростанням тих відмінностей кожної людини, які відрізняють її від інших людей, роблять її унікальною особистістю; 2) зараз не тільки так звані «видатні особистості», а й дедалі більша кількість «звичайних людей» робить найсуттєвіший внесок у ті зміни, яких зазнають різні галузі суспільного життя, що й прискорює його розвиток; 3) усвідомлення окремими особистостями своєї унікальності і суттєвої ролі в розвитку суспільства веде до ускладнення

розв'язання проблеми, погодження тих їхніх суперечливих між собою інтересів і систем цінностей, які й визначають діяльність окремих особистостей чи будь-яких їхніх груп» [6, с. 13].

Суспільство стає дедалі більш людиноцентристським, оскільки індивідуальний розвиток особистості є головною передумовою соціально-економічного прогресу. Однак не варто забувати, що великою цінністю є не лише інтелектуальне багатство, а й високий рівень вихованості, моральне, духовне багатство.

На підставі соціальних проблем постають завдання вироблення нових підходів до модернізації системи освіти в усіх ланках її функціонування. Усі вони перспективно визначені в Національній доктрині розвитку освіти [7]. Завдання коригування освіти з погляду перспектив її розвитку стисло можна окреслити так.

1. Зміна змісту навчання. Сепарація надмірної інформаційності, пізнання людиною себе. Цілісне бачення світу. Систематичне оновлення змісту навчання.

2. Корекція спрямованості освітнього процесу. Вироблення в учня, студента розуміння необхідності й уміння навчатися впродовж життя, а також засвоєння обсягу базових знань. Це одна з головних функцій освітнього процесу.

3. В інформаційному суспільстві знання стають безпосередньою продуктивною силою. Це потребує вміння все життя набувати нових знань і застосовувати їх. Тобто учень, студент під час освітнього процесу повинен набути важливих компетентностей через застосування знань. Для цього необхідний перехід від кваліфікації до компетентності, що дасть змогу знаходити оптимальні рішення в будь-яких життєвих ситуаціях. Оволодівши технологією прийняття рішень, свободою вибору, людина стає здатною адаптуватися в умовах постійних змін.

4. Утвердження особистісно орієнтованої педагогічної системи. Вимогою часу є дитиноцентризм у виховному процесі як відображення людиноцентризму в розвитку сучасного світу. Це особливо важливо для України, яка тривалий час терпіла поневолення, тоталітаризм, авторитаризм. Потрібно зробити все можливе, щоб замінити авторитарну педагогіку суб'єкто-суб'єктною моделлю відносин. Система освіти має готувати самодостатніх людей.

5. Система освіти має готувати людину, органічно адаптовану до життя у світі багатоманітних зв'язків – від контактів із найближчим оточенням до глобальних. Потрібно навчити молоде покоління культури плюралізму думок.

Глобалізація – це тенденція до єдності світу й загострення в цивілізованих рамках конкуренції між державами-націями. І тільки згуртована, консолідована нація зможе ефективно відстоювати національні інтереси. Держава матиме успіх тоді, коли її громадяни будуть здатними до спілкування зі світом.

6. Освіта повинна набути інноваційного характеру. Освічена людина має бути здатною до інноваційного типу життя й життєдіяльності. Надзвичайно важливі риси способу життя людини у XXI ст. – змінність, динамізм. Звідси – необхідність формувати особистість, налаштовану на сприйняття зміни як природної норми.

7. Суспільство знань, у якому відбувається формування особистості, вимагає загальної педагогізації, упровадження масової педагогічної культури. Необхідно ліквідувати психолого-педагогічну неграмотність. Потрібно обов'язково передбачити педагогічні наслідки будь-якої суспільно-політичної чи соціально-економічної дії.

XXI ст. висуває нові вимоги до освіти, але й надає нові можливості для освітньої діяльності. Це пов'язано із сучасними інформаційними технологіями, комп'ютерною технікою, що використовується і як засіб набуття комп'ютерної грамотності, і як засіб вивчення навчальних предметів, і як шлях до знань і досвіду людства, і як засіб дистанційного навчання [6, с. 19–21].

Асиметричність інформації на ринку освітніх послуг зумовлена тим, що освітні послуги є об'єктом реалізації права інтелектуальної власності його працівників. У зв'язку із цим

інформація, важлива для укладання угоди (наприклад, про якість послуги), перебуває в переважному розпорядженні виробника. Споживач має можливість дізнатися лише напряду оцінку результатів діяльності працівників освіти на основі думки тих, хто вже користувався їх послугами та за допомогою реклами. Виразний прояв інформаційної асиметрії у сфері освіти зумовлений також тим, що покупець вимушений приймати рішення про придбання послуги задовго до того, як виявляться її корисні властивості.

Здійснюючи правовий захист суб'єктів освіти від монополізму й забезпечуючи відповідну якість освітніх послуг, органи державної влади проводять реєстрацію, ліцензування та акредитацію закладів освіти і освітніх програм. Крім того, держава встановлює переліки професій і спеціальностей, з яких надається освіта, формує базові риси асортименту освітніх послуг.

У системі професійної освіти споживачами освітніх послуг є не тільки індивіди, а й підприємства. При цьому позиція індивіда в професійній освіті неоднозначна.

З одного боку, потреба індивіда в професійній освіті формується під впливом того факту, що джерелом його існування є здійснення певної міри праці. Отже, кожен індивід потребує підготовки з конкретної професії певних рівнів складності і кваліфікації, наявність якої дасть йому змогу підвищити якість власної праці й повніше задовольнити свої потреби існування.

Зарубіжні економісти, аналізуючи освіту дорослих, використовують теорію скринінгу, або фільтрації і теорію відсутності робочого місця, відповідно до яких дорослі люди вкладають кошти у свою освіту для того, щоб набути кваліфікаційних якостей, показали потенційним працедавцям, що вони володіють рідкісними вміннями та важливими особистими властивостями – мотивацією вчитися й наполегливістю.

З іншого боку, відповідно до теорії людського капіталу виділяється чинник «втрачений дохід», згідно з яким споживачам-індивідам після певного рівня освіти часто доводиться порівнювати витрати на навчання з доходами, які вони отримали б, працюючи в народному господарстві за час свого навчання. У цьому випадку при певному співвідношенні доходів, які можуть бути отримані індивідом при вищій кваліфікації, і «втрачених доходів» рішення індивідів може бути прийняте не на користь освіти [8, с. 22].

Необхідність постійного поповнення виробництва кваліфікованими фахівцями стимулює роботодавців виділяти частину своїх фінансових ресурсів для формування кадрового потенціалу. У ринкових умовах господарювання висококваліфікований персонал підприємства є вирішальною передумовою конкурентоспроможності фірм, але ринкові відносини далеко не завжди стимулюють вкладення роботодавців у професійне навчання.

По-перше, причина слабого впливу ринку на інвестиції працедавця в навчання працівника полягає в тому, що підвищення кваліфікації позначається на зростанні продуктивності та прибутків опосередковано. Навчання – лише один з багатьох чинників, що впливають на результати виробничого процесу, тому дуже складно виділити наслідки від навчання із загальної маси цих чинників.

По-друге, роботодавці часто просто не готові нести витрати на навчання. Нестабільність діяльності підприємств у ринкових умовах не дає їм змоги формувати попит на довгострокову перспективу. Будь-яка приватна фірма може стати банкрутом, що посилює невизначеність попиту на ринку праці. У стані ще більшої невизначеності перебувають малі й середні підприємства, де працює більше ніж половина зайнятого населення. Тому більшість підприємств орієнтується на короткострокові результати і прагне скоротити витрати на робочу силу й основні засоби. Роботодавці побоюються здійснювати витрати на навчання в разі переходу працівника на інше підприємство. Індивіди також можуть не бачити серйозних стимулів для вкладання своїх коштів у підвищення кваліфікації.

По-третє, інформація про можливості ринку праці й навчання може бути недостатньою або даремною. У результаті споживачі освітніх послуг можуть прийняти неправильні рішення щодо інвестицій у навчання або підвищення кваліфікації. Масштаби помилкових рішень можуть бути значними, коли індивіди та роботодавці не володіють достатньою

довгостроковою інформацією про тенденції ринкового попиту на товари й послуги та майбутній попит на робочу силу.

По-четверте, є обмеженість заощаджень виробничого сектора й нерозвиненість кредитної системи. Крім того, людський капітал недовговічний і на відміну від фізичного не може слугувати забезпеченням для отримання кредиту [3, с. 28].

Ураховуючи вищевикладене, необхідно зупинитися на дослідженні проблеми адміністративно-правового забезпечення освітньої діяльності в Україні.

Зміст поняття «освіта» розкривається в Законі України «Про освіту» як двосторонній процес, що включає, з одного боку, процес виховання і навчання на користь людини, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення особою, яка навчається, встановлених державою освітніх рівнів, з одного боку, діяльність зі здобуття освіти, що включає «досягнення і підтвердження громадянином певного освітнього рівня, який підтверджується відповідним документом» [9].

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення його освітнього рівня, забезпечення різних галузей господарств кваліфікованими фахівцями.

Основні принципи освіти в Україні:

- доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- організаційний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- науковий, світський характер освіти;
- інтеграція з наукою й виробництвом;
- взаємозв'язок з освітою інших країн;
- гнучкість і прогностичність системи освіти;
- єдність і наступність системи освіти;
- безперервність і різноманітність освіти;
- поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті [3, с. 30].

Важливим є аналіз поняття «система освіти». Воно вжито в Законі України «Про освіту» стосовно всієї України, а в Законі України «Про вищу освіту» – в поняттях системи стандартів вищої освіти та системи вищої освіти.

Зміст освіти є одним із чинників економічного й соціального прогресу суспільства та має бути орієнтований на забезпечення самовизначення особи, створення умов для її самореалізації, розвиток суспільства, зміцнення вдосконалення правової держави. Своїм змістом освіта повинна забезпечувати відповідний світовий рівень загальної і професійної культури суспільства; формування в того, хто навчається, адекватної сучасному рівню знань і рівню освітньої програми; інтеграцію особи в національну і світову культуру; формування людини та громадянина, консолідованого із сучасним йому суспільством і націленого на вдосконалення цього суспільства; відтворення й розвиток кадрового потенціалу суспільства.

Система освіти в Україні – одна з підсистем суспільства, що має свою внутрішню організацію та функціональний зв'язок з іншими соціальними системами.

Як і будь-яка соціальна система, система освіти потребує впорядкування своєї організації в органів, що управляють, які, у свою чергу, теж утворюють самостійну систему управління, що має формою зовнішнє відокремлення.

Як свідчить світова практика, впровадження систем якості дозволяє ЗВО покращити та оптимізувати свою бізнесову діяльність, підвищити результативність і ефективність роботи; посилити акцент на меті своєї діяльності й досягненні очікувань споживачів; досягти і стабільно підтримувати високу якість своїх послуг; збільшувати задоволеність споживачів; досягти впевненості, що очікуваної якості досягнуто і вона постійно підтримується; отримати визнання з боку замовників освітніх послуг через процедуру сертифікації; брати участь у тендерах щодо надання освітніх послуг, у тому числі й міжнародних [10].

Отже, здобуття сучасної освіти неможливе без створення належних умов якісного функціонування освітнього процесу.

Висновки. Таким чином, у ході проведеного дослідження було виявлено, що необхідність державного регулювання ринку освітніх послуг представлена в сучасній літературі різними концепціями, частина яких трактує неспроможність ринку з позиції нездатності споживачів оцінити та профінансувати професійне навчання (концепція мериторних благ, теорія людського капіталу). Теорія суспільного сектора розглядає сферу освіти з погляду особливостей виробництва освітніх послуг, які й зумовлюють необхідність державного втручання.

Крім того, у сукупності діючих підприємств можна виділити категорію потенційно неплатоспроможних підприємств-споживачів. До цієї категорії належать основні галузі невиробничої сфери: освіта, охорона здоров'я, культура, соціальне й державне обслуговування. Підготовка фахівців для зазначених видів діяльності, з одного боку, є суспільно значущою, і тому потребує постійного відновлення, а з іншого – перебуває під впливом чинника невизначеності, зумовленого тривалим циклом відтворення кваліфікованих кадрів фахівцями, тобто не може регулюватися ринковим попитом й вимагає гарантованого забезпечення.

Список використаної літератури

1. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості. *Вища школа*. 2006. Т. 9. № 1. С. 156–163.
2. Pigou A.C. Memorials of Alfred Marshall, London, 1925, p. 152.
3. Шилова В. І. Ринок освітніх послуг: управлінський аналіз: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2009. 144 с.
4. Сингх Р. Р. Образование в условиях меняющегося мира. *Перспективы. Вопросы образования*. 1993. № 1. С. 44–47.
5. Корсак К. Образование: идет ли европеизация? *Зеркало недели*. 7–15.10.1999 г. № 40 (261). С. 17.
6. Кузьмінський А. І., Тарасенкова Н. А., Акуленко І. А. Наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики: монографія. Черкаси: Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2009. 320 с.
7. Указ Президента України від 17.04.2002 року № 347/2002 Про національну доктрину розвитку освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 01.06.2021).
8. Грішнова О. Розвиток вищої освіти в Україні: тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення. *Вища школа*. 2001. № 2–3. С. 22–33.
9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року № 2145 – VIII. Дата оновлення: 30.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.06.2021).
10. Терентьева Н. О. Якість освіти як показник інтеграційних і трансформаційних процесів у системі освіти. *Моніторинг якості освіти: теорія і практика*: зб. матеріалів всеукраїнської наук.-практ. конф. Київ: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. 196 с.

THEORIES AND CONCEPTS REGARDING THE REGULATION OF THE EDUCATIONAL SERVICES MARKET IN UKRAINE

Atamanchuk Yurii

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work
V.O. Sukhomlynsky Mykolaiv National University

Introduction. Ukraine's transition to a market economy involves not only a radical change in the style and methods of management, but also radical changes in educational activities. The current development of market relations is closely related to the process of formation of the educational services market.

The provision and consumption of educational services is a necessary life process, without which neither the market nor the life of the state and society as a whole is possible. Of particular importance is the state regulation of the market of educational services, as it regulates the educational process and controls the quality of educational services.

The problem of improving the efficiency of public administration in the field of regulation of the market of educational services has been and remains relevant.

Scientific management of educational services requires first of all an in-depth study of the basic theories and concepts governing the set of educational services provided in the world and Ukraine in particular, as well as the need for better implementation of information support in education, which will be the basis for scientifically sound, objective and operational management influences and management decisions.

Purpose. *The purpose of the article is to try to generalize some theories and concepts on the regulation of the market of educational services to assess the effectiveness of the state's application of modern mechanisms of such regulation.*

Methods. *A system approach that involves managing an organization as a single system that includes all the constituent elements or characteristics of the organization as a system (input, process, output) and is based on the understanding of the object of management as integrity, taking into account the variety of its internal and external connections. The essence of such a system is the activity on creation of forecasting, pedagogical, psychological, organizational, legal, personnel, material-financial, ergonomic, methodical conditions aimed at ensuring the realization of the goal of the institution of education. Competent approach that allows to determine the information and technology management competence as compulsory in the system of professional competences of the current head of the educational institution, as well as consider the necessity of development of managerial qualities as a condition for ensuring the guaranteed level of informational education of the consumer of educational services. Application of a competent approach increases the efficiency of training future managers by ensuring the level of readiness for use in their professional activities of information and communication technologies and the development of their own information culture.*

Results. *Higher education is one of the main forms of intellectual, cultural, social and economic development of society. That is why the institution of higher education needs constant reproduction and use, as the process of providing services to others, as well as educational services, so that the student is responsible for the consumption of time and assistance to society. Today, the most effective means of identifying and researching societal needs, records, and requirements are marketing tools. Thanks to which educational services are provided with better and more professional opportunities, as well as assistance in market success and competitiveness.*

Originality. *The task of adjusting education in terms of prospects for its development can be briefly outlined as follows.*

1. *Changing the content of education. Separation of excessive information, human self-knowledge. A holistic vision of the world. Systematic updating of learning content.*

2. *Correction of the direction of the educational process. Developing in the pupil, the student understanding of necessity and ability to study during a life, and also mastering of volume of basic knowledge. This is one of the main functions of the educational process.*

3. *In the information society, knowledge becomes a direct productive force. This requires the ability to acquire and apply new knowledge throughout life. That is, the student, the student during the educational process must acquire important competencies through the application of knowledge. This requires a transition from qualification to competence, which will allow you to find the optimal solution in any life situation. Having mastered the technology of decision-making, freedom of choice, a person becomes able to adapt to constant change.*

4. *Approval of personality-oriented pedagogical system. The requirement of time is child-centeredness in the educational process as a reflection of human-centeredness in the development of the modern world. This is especially important for Ukraine, which has long suffered from*

enslavement, totalitarianism, authoritarianism. Every effort should be made to replace authoritarian pedagogy with a subject-subject model of relations. The education system must prepare self-sufficient people.

5. The education system should prepare a person who is organically adapted to life in a world of diverse connections – from contacts with the immediate environment to global ones. We need to teach the younger generation a culture of pluralism of thought.

Globalization is a tendency towards the unity of the world and the intensification of competition between nation-states within the civilized framework. And only a cohesive, consolidated nation will be able to effectively defend national interests. A state will succeed when its citizens are able to communicate with the world.

6. Education must be innovative. An educated person must be capable of an innovative type of life and activity. Extremely important features of human lifestyle in the XXI century – variability, dynamism. Hence the need to form a personality that is tuned to the perception of change as a natural norm.

7. The knowledge society, in which the formation of personality takes place, requires general pedagogy, the introduction of mass pedagogical culture. It is necessary to eliminate psychological and pedagogical illiteracy. It is necessary to anticipate the pedagogical consequences of any socio-political or socio-economic action.

Conclusion. *Thus, the study found that the need for state regulation of the market of educational services is presented in the modern literature by various concepts, some of which interpret the inability of the market from the standpoint of inability of consumers to evaluate and finance vocational training. The theory of the public sector considers the field of education in terms of the peculiarities of the production of educational services, which determine the need for government intervention.*

Training in these activities, on the one hand, is socially significant and therefore needs constant updating, and on the other – under the influence of uncertainty due to a long cycle of reproduction of qualified personnel, which cannot be regulated by market demand and requires security.

Key words: *educational service, quality of education, regulation, market of educational services, human capital.*

References

1. Aleksandrov, V. (2006). Osvitnya posluga: sut ta modeli yakosti [Educational service: essence and models of quality]. *Vyshha shkola – High school*, 9 (1), 156-163. [in Ukrainian]
2. Pigou, A.C. (1925). *Memorialy Alfreda Marshalla* [Memorials of Alfred Marshall]. London. [in English]
3. Shylova, V.I. (2009). *Rynok osvitynix poslug: upravlinskyj analiz* [Rynok osvitynix poslug: upravlinskyi analiz]. Zaporizhzhya: CPU. [in Ukrainian]
4. Syngx, R.R. (1993). Obrazovanye v uslovyax menyayushhego myra [Education in a changing world]. *Perspektivy. Voprosy obrazovaniya – Perspectives. Issues of education*, (1), 44-47 [in Russian]
5. Korsak, K. (1999). Obrazovanye: ydet lyevropeyzacya? *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, 7-15 oct. (No. 40(216), 17. [in Ukrainian]
6. Kuzminskyj, A.I., Tarasenkova, N.A., Akulenko, I.A. (2009). *Naukovi zasady metodychnoyi pidgotovky majbutnogo vchytelya matematyky*. Cherkasy: Vyd.vid. ChNU imeni Bogdana Xmelnyckogo. [in Ukrainian]
7. Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 17.04.2002 r. № 347/2002 *Pro nacionalnu doktrynu rozvytku osvity Ukrayiny*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
8. Grishnova, O. (2001). Rozvytok vyshhoji osvity v Ukrayini: tendencyi, problemy ta shlyaxy yix vyrishennya. [Development of higher education in Ukraine: trends, problems and ways to solve them]. *Vyshha shkola – High school*, (2-3), 22-33. [in Ukrainian]
9. *Pro osvitu*: Zakon Ukrayiny vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. Data onovlennia: 30.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]
10. Terentyeva, N.O. (2009). Yakist osvity yak pokaznyk integracijnyx i transformacijnyx procesiv u systemi osvity. *Monitoryng yakosti osvity: teoriya i praktyka*: zb. materialiv Vseukrayinskoyi nauk.-prak. konf. K. : KMPU imeni B.D. Grinchenka. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 4.06.2021 р.